

Johannes Daun & Christer Ahlberger (red.), *Bondeherrgårdar: Den nyrika bondeklassens gårdar 1750–1850* (Lund 2018). 224 s.

"Den här boken handlar om bönders bostäder och hur många av dem fick allt ståtligare former under 1700- och 1800-talen." Så inleder redaktörerna Johannes Daun och Christer Ahlberger boken *Bondeherrgårdar: Den nyrika bondeklassens gårdar 1750–1850*, och det är svårt att formulera det bättre. Att bondeståndet differentierades under perioden och att den förmögna ytterligheten övergav sitt stånds traditioner och började flörta med stånds-personernas sätt att leva, alternativt hitta på nånting eget, är en välkänd berättelse, och boendeaspekten av den ett alltför sällan uppmärksammat motiv. Idén med boken är att samla rön från olika såväl regioner som discipliner, låta dem belysa varandra och på så sätt presentera en hittills saknad helhetsbild av fenomenet – bondeherrgårdarnas gemensamma historia. Den här typen av gårdar har nämligen aldrig tidigare varit föremål för någon undersökning som tar hänsyn till mer än en specifik bygd.

En kort introduktion (kapitel 1) följs av åtta separata studier. Fyra av dem handlar om bondeherrgårdar som effekt av lokala eller regionala särdrag i böndernas ekonomi: havrepatronernas gårdar i Dalsland (kapitel 2), bomulls- med mera förläggarnas i Västergötland (kapitel 3), bergsmännens i Bergslagen (kapitel 4) och skepparnas så kallade kaptensgårdar i Bohuslän (kapitel 8). Ytterligare två behandlar regionala särdrag, men i byggherrarnas resultat snarare än i dess förutsättningar: gotländska stenhus (kapitel 5) och hälsingegårdar (kapitel 7). Värmländska Nysäter tillägnas en fallstudie (kapitel 6). Slutligen används begreppet bondeherrgård för att identifiera ett antal gårdar i Halland, vars stildrag sedan jämförs (kapitel 9). Gångse recensionsutrymme tillåter ingen ingående bedömning av studierna var för sig, men eftersom syftet med dem ligger i att bilda helheten torde detta kunna ursäktas.

Begreppet bondeherrgård fångar bokens motiv väl. Aktörerna är bönder, men de bygger som herrar. Det finns ett starkt ställningstagande här, nämligen att kategorier av människor går före kategorier av hus eller gårdar. Om vi i stället till studieobjekt skulle välja ut gårdar som uppfyller något specifikt krav på ståtlighet – vi kan ta den sexdelade planlösningen som exempel, eftersom den spelar en viktig roll i flera av kapitlen – och sedan identifierar byggherrarna och konstaterar att de är av blandad social kompott, skulle då bönderna alls sticka ut? Kort sagt: Är det väsentligt att de i boken förekommande husen är byggda av bönder? Tjänar vi mer på att sätta en gemensam etikett på kaptensgårdarna i Släp och bergsmansgårdarna i Skrikarhyttan, än vad det begränsar oss? Jag tror att vi gör det. Jag tror att vi, inte minst i ljuset av ståndssamhällets uppluckrande, bör tala om ett sådant motiv. För-

fattarnas användning av begreppet är övertygande. De olika undersökningarna lyfter varandra i denna gemenskap, så att exempelvis kaptensgården kan studeras i nytt ljus när den betraktas som analog med hälsingegården, i stället för att de båda företeelserna får fortsätta anses unika på var sitt håll. Detta bokens själva syfte är alltså i sig en stor behållning. Den i min mening nödvändiga diskussionen saknas dock. Etikettens höga värde är antaget och bekräftas först i själva användningen. Den blir inte mindre användbar för det, men mindre trovärdig, eftersom alternativen ignoreras.

Att de gårdar som studeras ska betraktas som just bondeherrgårdar är alltså ett alltför lättvindigt gjort ställningstagande, men ett fruktbart sådant, eftersom det genererar ny kunskap. Det följs dock av ännu ett, som snarast begränsar möjligheterna till ny kunskap och därför får anses vara bokens största problem, nämligen företrädet för ekonomiska förklaringar. I flera av undersökningarna, men framför allt i introduktionen, behandlas bondeherrgårdarnas förekomst som en direkt effekt av att byggherrarna tjänat på ett uppsving i någon näring. Att utan vidare hävda att ekonomisk framgång är den väsentliga orsaken till att bondeherrgårdarna kom till är problematiskt nog, men även om en sådan förklaringsmodell accepteras saknas rimligen ett steg. Själva valet att bygga eller inte, alltså situationen där byggherrens ekonomiska förmåga måste ha samverkat med andra egenskaper – kunskap, intresse, högfärd –, ges alldeles för lite utrymme i boken. I de enskilda undersökningarna är ställningstagandet förståeligt, om än fortfarande problematiskt. Studierna av havre-, förläggar-, bergsmans- och kaptensgårdar är redan i rubrikvalet mer eller mindre förbundna till att se ståten som en effekt av framgång i den specifika näringen. Det är i helheten, representerad av introduktionskapitlet och en ständigt återvändo till samma synsätt, som det skapar problem. Bondeherrgården bäddas in i samma gamla berättelse om regionala skillnader i näringar och jordnaturer som alltid. Där jag hade velat se en prövning av äldre forskning, hävdas i stället att vi vet hur det ligger till och att de åtta undersökningarna kan passas in i den bilden. Undersökningarna av Gotlands stenhus respektive Nysäter ska inte ha del i denna kritik. Där nyanseras frågan om bondeherrgårdarnas förutsättningar föredömligt. Tyvärr spiller det inte över på helheten.

När det kommer till själva studieobjektet uppfattar jag en tvetydighet som bör kommenteras: På vissa ställen i boken framställs bondeherrgården och dess orsaker som någonting generellt för bygden, resultatet av ett allmänt överflöd. På andra ställen är det snarast ett exklusivt fenomen, något som skiljer ut rika normbrytare från en i övrigt traditionell allmog. Det är en gradskillnad, därtill en som författarna tycks medvetna om, men den är viktig, sett till det stora förklaringsvärde som ges regional ekonomi. Allra viktigast är den när det gäller att bedöma introduktionens motivering av

det geografiska urvalet. De västsvenska förutsättningarna för en bemedlad allmoge motiverar (jämte författarnas egna intressen, vilket ärligt påpekas) västsvensk dominans bland undersökningarna, men detta resonemang fungerar bara om bondeherrgården betraktas som någonting allmänt. Lyfts i stället normbrytandet fram är det i min mening minst lika rimligt att söka byggherrarna bland de förväntat fåtaliga storbönderna i områden där bondens ställning i allmänhet var sämre och där mångtaliga herrgårdar kunde inspirera till storslaget byggande hos dessa få.

Sammanfattningsvis har författarna och, inte minst, redaktörerna presenterat ett värdefullt arbete. Värdet ligger i huvudsak i skapandet av bondeherrgården som begrepp och forskningsfält, genom de åtta undersökningarna redan från början försett med ett digert forskningsläge. Den ekonomiska kontextens dominans blockerar visserligen övriga potentiella perspektiv och förhindrar på så vis empiriska kullkastningar, men ser vi boken som ett forskningsläge är detta inte ett problem. *Bondeherrgårdar* är inte någon avväpnande slutplädering, det är en kreativ start på något som förhoppningsvis kommer att växa.

Uppsala universitet

CARL MIKAEL CARLSSON

Fredrik Sandgren (red.), *Kvinnors flit och slit: Kvinnors arbete under tidig svensk industrialisering* (Uppsala: Historiska institutionen vid Uppsala universitet 2018). 203 s.

Det finns numera relativt många svenska studier av kvinnors arbete under sent 1700-tal och tidigt 1800-tal. De flesta av dessa är fallstudier, få har studerat kvinnors arbete på en mer aggregerad nivå. I projektet "Kvinnors arbete under tidig svensk industrialisering – konstruktion och realitet" har en grupp forskare under ledning av ekonomhistorikern Inger Jonsson tagit sig an denna uppgift. I antologin *kvinnors flit och slit* studeras i vilken mån Tabellverkets folkmängdstabeller kan användas för att studera kvinnors yrkestillhörighet och arbetskraftsdeltagande. Till skillnad från Yngve Fritzell, som på 1970-talet skrev en rad artiklar om Tabellverket utifrån de tryckta sammanställningarna, har man i detta projekt gått ner i de lokalt ifyllda formulären. Projektets syfte är tvåfaldigt, dels att utveckla metoder för att skatta kvinnors och mäns sysselsättningsmönster i ett regionalt jämförande perspektiv, dels att dekonstruera folkmängdstabellernas uppbyggnad.

Antologin består, förutom en inledning, av fem artiklar. Inger Jonsson svarar ensam för två kapitel och ett har hon skrivit tillsammans med